

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

24012
24013

24014

891.99

2-85

Qmo. 14
N° 358

14

Մ 4975

Խ Օ Լ Ե Ր Ա

Ե Ի

ՆՐԱ ԱՌԱՋՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ

1890

616.9

Ս. Բ. Կ.

Խ Օ Լ Ե Ր Ա

*Ս. Բ. Կ.
17*

Ե Ի

ՆՐԱ ԱՌԱՋՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

1001
2882

Հանրամատչելի գրույց

Թ Ի Փ Լ Ի Ջ

ՏՊԱՐԸՆ «ԱՐՐ» Տ. ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ
Ֆոթոգրաֆիկ և Բարխասիանի ֆոտոպրեսիի սանիտար:

1 8 9 0

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Խօրերային՝ համաճարակումները մի քանի անգամ երևացել են Կովկասեան երկրում, և համարեա ամեն անգամ էլ մուտք են գործել Պարսկաստանի սահմանները: Թէ 1823, թէ 1830 և թէ 1847 թւականները խօրերային համաճարակումները՝ Պարսկաստանից են անցել մեր կողմերը: 1847 թւականի խօրերան իր հետեւանքներով ամենասաստիկն էր—երկու տարուայ ընթացքում անբողջ Ռուսաստանը մօտ 1,292,676 մարդ կորցրեց: Այնուհետեւ խօրերան մեր կողմում երևեց երկու անգամ՝ 1865 թ. և 1870 թ., և համեմատաբար այնքան էլ վնաս չտուեց:

Այս տարի ևս խօրեա հիւանդութիւնը հասարակութեան խօսակցութեան նիւթ է դարձել՝ Պարսկաստանում և Թիւրքիայում խօրեա լինելու պատճառով: Շատերը մտաբերելով մեր պապերի պատմածները անցեալ խօրեաների հետեւանքների մասին՝ սարսափի մէջ են ընկնում, կարծելով թէ կարող են կրկնվել, ինչպէս առաջ, խօրերային կոտորածները: Ճշմարիտ է թեպէտև անցեալ խօրերային համաճարակումները մեզ բաւականի մեծ վնասներ են տուել, բայց այժմ բժշկական գիտութիւնը

Дозволено цензурою, Тифлисе, 1890 г. 17-го марта.

Тип. „Арооръ“ Т. Я. Назарянц, 120 л. Головин. пр. и Барят. ул.

այնքան մանրամասնօրէն և լաւ է ուսումնասիրել խօ-
լերան և գտել դրա դէմ աւելի գօրեղ միջոցներ, որ
այնպէս վախենալ խօլերայից, ինչպէս մեր պապերն էին
վախենում և սարսափում, էլ պատճառ չկայ: Այժմ արդէն
չպտնի է թէ խօլերան ինչ հիւանդութիւն է, որտեղից է
գալիս նա, ինչ ճանապարհներով է նա տարածվում, և
ինչ պէտք է անել, որ մեր կողմերը խօլերա չլինի:
Բժշկականութիւնն այնքան հիմնօրէն է ուսումնասիրել
խօլերա հիւանդութիւնը, որ առանց չափազանցութեան
կարելի է ասել, թէ խօլերա լինելը կամ չլինելը մեզա-
նից, ամբողջ հասարակութիւնից է կախված: Հարկաւոր
է միայն որ մեզանից իւրաքանչիւրը լաւ իմանայ, թէ
ինչ է խօլերան և ինչպէս պէտք է կռուել նրա դէմ:
Նւ հէնց այս՝ մեր փոքրիկ աշխատութեան նպատակն է
բացատրել.— թէ ինչ է խօլերա հիւանդութիւ-
նը, ինչ ճանապարհներով է նա տարած-
վում, ինչպէս պահենք խօլերայով հիւան-
դին մինչեւ բժշկի գալը, ինչպէս օգնենք
հիւանդին, ինչ անենք, որ խօլերայից ազատ
պահենք մեր բնակած տեղերը: Այս բոլորը իմա-
նալով և գործադրելով մենք բոլորս՝ համերաշխ գործու-
նէութեամբ կարող ենք ազատել թէ մեզ և թէ մեր եր-
կիրը խօլերայի սարսափելի հետևանքներէ:

ԻՆՁ Է ԽՕԼԵՐԱՆ

Խօլերան՝ ինչպէս և ծաղիկը, կարմրուկը, դիֆտե-
րիտը, քուժէշը և մինչև անդամ թոքախտը, վարակիչ
հիւանդութիւն է: Մտելուց ոչ խօլերա կարող ենք ստա-
նալ, ոչ ծաղիկ և ոչ էլ կարմրուկ. այլ խօլերայով հի-
ւանդանալու համար մեր կազմվածքն մէջ պէտք է
մտնի խօլերայի թոյնը, կարմրուկով հիւանդանալու հա-
մար՝ կարմրուկի թոյնը, ծաղիկով հիւանդանալու հա-
մար՝ ծաղիկի թոյնը, դիֆտերիտով կամ թոքախտով հի-
ւանդանալու համար անշուշտ մեր կազմվածքը պէտք է
վարակիլի դիֆտերիտի կամ թոքախտի թոյնով:

Դեռ սրանից 20—30 տարի առաջ՝ զխտութիւնը
այդ հիւանդութիւններն պատճառը այլ կերպ էր բացա-
տրում. երբեմն կլիման էին համարում խօլերայի պատճառ,
երբեմն մթնոլորտի ազդեցութեան ետևիցն էին բռն-
ում, ոմանք էլ դրա պատճառը համարում էին ժողովրդի
աղքատութիւնն ու անտեսական վատ դրութիւնը, և բո-
լորովին մոռանում էին, որ թէև այդ բոլոր պայմանները
երկար ժամանակ միևնոյն էին մնում, բայց վարակիչ
հիւանդութիւնները ծագում էին և մի քանի ժամանակից
չէտոյ առանց տեսանելի պատճառի՝ անհետանում:

Միայն վերջին ժամանակները պարզվեցաւ, որ վա-
րակիչ հիւանդութիւններն պատճառը, հասարակ աչքով
անտեսանելի, մանր արարածներն են, կամ ինչպէս
մենք բժշկներս անուանում ենք՝ միկրօբներն են,
որոնք մտնում են մարդու կազմվածքն մէջ, կերակրվում
են մարդու կենսական հիւթերից, աճելով աճում են,
բազմանում են և մարդուն հիւանդացնում: Իւրաքանչիւր
վարակիչ հիւանդութիւն՝ թէ խօլերան, թէ ծաղիկը, թէ
կարմրուկը և թէ միւս վարակիչ հիւանդութիւնները ունին

իրանց յատուկ ախտածին, կամ հիւանդութիւն առաջ բերող միկրօբը: Շատ տեսակ վարակիչ հիւանդութիւնների միկրօբը՝ գիտութիւնն արդէն գտել է. միւս վարակիչ հիւանդութիւնները միկրօբները թէպէտև գտնված չեն, բայց անկասկած շատ չի քաշել, դրանք էլ կը գտնվին:

Միկրօբները մարդու կազմվածքի մէջ մտնում են կամ թոքերի միջով շնչառութեան ժամանակ, կամ մարսողական գործարանների միջով ուտելու կամ խմելու ժամանակ և կամ կաշու միջով, եթէ կաշու վրա վէճքեր կամ չանգուած տեղեր են լինում: Ուրեմն օդի, ջրի, կերակրի, հագուստի, գետնի միջոցով, միկրօբները կարող են մարդու կազմվածքի մէջ մտնել: Իսկ կազմվածքի մէջ միկրօբներն աճում են այնպիսի արագութեամբ, որ մի միկրօբից 24 ժամուայ ընթացքում մօտ 16 միլլիօն ու կէս միկրօբ կարող է առաջանալ, հաշվելով որ մի ժամուայ մէջ մի միկրօբը բազմանալով 2 միկրօբ կը առնայ, երկու ժամում 4, երեք ժամում 8, և այսպէս 24 ժամում 16¹ միլլիօն: Ահա այսպէս միկրօբները կազմվածքի մէջ անթիւ-անհամար դառնալով, խմբովին խանգարում են կազմվածքի առողջութիւնը, թունաւորում են կազմվածքն իրանցից արտադրած թոյնով, որին բժիշկներս պատճառել ենք ասում, և հիւանդութեան նշաններ առաջացնում, մէկ խօսքով—մարդս հիւանդանում է:

Խօլերային միկրօբն էլ նմանապէս, եթէ մի որեւիցէ կերպով մարդու կազմվածքի մէջ է մտնում, աճելով աճում է, իրանցից արտադրած պատճառելի թոյնով խանգարում է առողջութիւնը, և մի քանի ժամանակից յետոյ հիւանդութեան նշանները երևում են:

ԽՕԼԵՐԱՅԻ ՏԱՐԱԾՎԵԼՈՒ ՄԻՋՈՆՑԵՐԸ

Խօլերայի հայրենիքը Հնդկաստանն է—Գանգէս և Քրահմապուտրա գետերի ափերը: Այդ հիւանդութիւնը Հնդկաստանում յայտնի էր Քրիստոսի ծննդից դեռ շատ առաջ: Իր հայրենիքից խօլերան շատ անգամ տարածվեց աշխարհիս ամեն կողմերը և բնակիչներին մեծ վնասներ տուեց: Միւս վարակիչ հիւանդութիւնները նման խօլերան ևս կարող է առաջանալ միայն այն ժամանակ, երբ մարդու մարմնի մէջ որեւիցէ կերպով մըտնում է խօլերայի միկրօբը, որ ստորակէտի (,) նմանութիւն ունի և այդ պատճառով էլ խօլերային միկրօբին ստորակէտ անունն են տուել: Առաջի անգամ խօլերային միկրօբը գտաւ Բերլինի պրօֆեսոր Կօլը:

Խօլերայի միկրօբը մարսողական գործարանները մէջ է մտնում ջրի, կերակրեղէնները և կամ մըգեղէնները հետ և աղիքները մէջ բազմանալով խանգարում է մարդու առողջութիւնը: Մարդս հիւանդանալով խօլերայով, փսխողութիւն և լուծողութիւն է առաջ գալիս: Թէ փսխածը, թէ կղկղանքը իրանց մէջ պարունակում են անթիւ-անհամար խօլերային միկրօբներ, որոնք եթէ մի որեւիցէ կերպով ընկնեն խմելու ջրի և կամ ուտելիքները մէջ, կարող են ուրիշներին վարակել: Խօլերայով հիւանդից ուղղակի վարակվել է չէ կարելի, այնպէս որ ամենքն էլ աներկիւղ և համարձակ կարող են մօտենալ խօլերայով հիւանդին. միայն շատ պէտք է զգուշանալ հիւանդի դուրս փսխածից և կղկղանքից. դրանց մէջ են գտնվում վարակիչ ախտածին միկրօբները, և այդ պատճառով ամեն անգամ թէ փսխածը և թէ կղկղանքը առանձին ամանների մէջ պէտք է հաւաքել և նրանց մէջ խառնել այն

տեսակ նիւթեր, որոնք միկրօքններն սպանում, ոչնչացնում են: Թէ ինչ նիւթեր են դրանք, այդ մասին յետոյ կըխօսենք:

Խօլերային միկրօքնները կարող են և մարմնից դուրս բազմանալ: Խոնաւ, կեղտոտ գետիներ, միկրօքի սերած տեղն է: Բնակարանի այլևայլ կեղտոտ անկիւնները, կեղտոտ շորեղէնները, միկրօքներն ապաստարանն են, մի խօսքով ամեն մի կեղտոտ տեղում միկրօքները սնընդաբար նիւթ են ձանկում և սխում են արագութեամբ բազմանալ: Մարդիկ անգիտակցաբար կարող են տարածել խօլերային միկրօքները մի տնից միւս տուն, մի թաղից միւս թաղ և մի քաղաքից միւս քաղաք՝ իրանց շորերով կամ այլ առարկաներով: Մի բժիշկ պատմում է հետեւեալը.—1849 թւին Անգլիայի Լիդս քաղաքից փոստով ուղարկել էին Իօրկի մօտ գտնված Մուր-Մօրկոն գիւղաքաղաքը խօլերայից մեռած մի կնոջ ապականված և չլուացված սպիտակեղէնները. այդ ժամանակ թէ Մուր-Մօրկոնում և թէ նրա շրջակայքում, մօտ 30 մղոն տարածութեան վրա, խօլերա չկար: Փօստից շորեր ստացող գիւղացին արկը բանալուց վրա երկրորդ օրը խօլերայով է հիւանդանում և չորրորդ օրը մեռնում. գիւղացու կինը և նրա երկու հիւրերը խօլերայով ծանր հիւանդանում են և այդպէս խօլերայի հիւանդութեան սկիզբն են տալիս և շատերը վարակվում են խօլերայով:

Մարդիկ նմանապէս անգիտակցաբար կարող են տարածել խօլերան հեռու տեղեր իրանց կազմված քով և ս: Եթէ խօլերայով վարակված մի քաղաքից մի այլ քաղաք է ուղևորվում ըստ երևութին առողջ, բայց իսկապէս խօլերայով վարակված մարդ, դա կարող է պատճառ դառնալ խօլերայի հիւանդութեան տարածմանը և վարակել քաղաքի միւս բնակիչներին: Խօլե-

րայով վարակվածը առժամանակ իրան առողջ է կարծում, քանի որ դեռ խօլերային նշանները չեն երեւայել, իսկ այդ միջոցին մի այլ քաղաք ճանապարհորդելով հիւանդանում է և միւս բնակիչներին վարակում: Մի բժիշկ պատմում է, թէ 1865 թւին խօլերայի ժամանակ Օդեսայում մի, ըստ երևութին, առողջ կին թեթեւ լուծողութիւն ունեցող իր փոքրիկ երեխայի հետ ուղևորվել էր Օդեսայից Այլտենբուրգ քաղաքը, ուր խօլերայի նշաններ բոլորովին չկային: Կինը երրորդ օրը հիւանդանում է խօլերայով և հինգերորդ օրը մեռնում, մի քանի օրից յետոյ երեխան էլ է վախճանվում խօլերայից, և ահա այդ առաջին դէպքից խօլերան սկսվում է տարածվել Այլտենբուրգում և անցնել նրա շրջակայքը: Այդպիսի օրինակներ շատ կան բժիշկական գրականութեան մէջ, որոնք բացատրում են խօլերայի տարածման եղանակները:

Ջրի միջոցով էլ է տարածվում խօլերան: Եթէ խօլերայով հիւանդի արտաթորութիւնները—փսխածն ու կղկղանքը արտաքնոցներն մէջ անվեն, այդտեղերից կարող են գետնի տակը ծորայով անցնել և թափվել հորերի ջրի և խմելու ջրերի մէջ անգամ: Եւ ահա այդ տեսակ ջրերը խօլերային միկրօքներ պարունակելով, կարող են խօլերայի տարածմանը պատճառ դառնալ: Նմանապէս եթէ խօլերայով հիւանդի կեղտոտած շորերը լուացվում են կամ հիւանդի կղկղանքն ու փսխածը ուղղակի թափվում են խմելու համար գործածվող առուակներէ մէջ,—այդ տեսակ ջրերը խօլերա հիւանդութիւնը կարող են տարածել: Նոյնպէս խօլերային միկրօքներ պարունակող ջրով լուացված բանջարեղէնները կամ մրգեղէնները կարող են վարակման միջնորդ լինել: Կօխ և Գրոս գիտնականները ձանձերի թւերի ու փոքի վրա խօլերային

միկրօբներ գտան: Ճանճերը, ինչպէս յայտնի է, ուրախութեամբ այլևայլ կեխտոտութիւններն վրա են թափվում, ուրեմն և խօլերայով հիւանդի կղկղանքն վրա ևս. այսպիսով ճանճերը խօլերա հիւանդութիւնը կարող են տարածել՝ իրանց թւերն կամ փորն վրա նստած միկրօբներով վարակելով ուտելիքէններ, կերակրեղէններ և այլ առարկաններ:

Ո՞ՎՔԵՐ ԵՆ ԱԻՆԼԻ ՏՐԱՄԱԳՐՎԱԾ ԽՕԼԵՐԱՅՈՎ
ՀԻՒԱՆԴԱՆԱԼՈՒ

Թէ տղամարդիկ, թէ կանայք և թէ մանուկներ հաւասարաչափ կարող են խօլերայով հիւանդանալ: Շատ քիչ է պատահում որ ծծկեր երեխաները խօլերայով հիւանդանան, մանաւանդ եթէ իրանց մօր կաթով են կերակրվում և ոչ թէ այլ կերակրեղէններով: Նրկու ստրեկանից մինչեւ չորս տարեկան երեխաներն մէջ խօլերա հիւանդութիւնը շատ է պատահում, և այդ հասակում երեխաները շատ են մեռնում. նմանապէս շատ են մեռնում 20 տարեկանից մինչ 40 տարեկան հասակ ունեցողները: Ծերերն ու պառաւները քիչ են հիւանդանում, բայց եթէ հիւանդանում են, այլևս դժուար են լուանում: Աւելի շատ են հիւանդանում մշակ դասակարգին պատկանող մարդիկ, նեղ, կեխտոտ, խոնաւ բնակարաններն բնակիչները—բանտարկիւածները, անկերանոցների բնակիչները, չքաւոր և աղքատ դասակարգին պատկանող մարդիկ, որոնք կարողութիւն չունին կանոնաւոր ապրելու և հազիւհազ քաշքշում են իրանց ողորմելի գոյութիւնը:

Անկանոն կեանք ունեցողներն աւելի շուտով են հիւանդանում քան թէ կանոնաւոր կեանք ունեցողները.

Խօլերայի ժամանակ, ինչպէս որ փորձն էլ ցոյց է տալիս, խօլերայով հիւանդանում են աւելի երկուշաբթի և երեքշաբթի օրերը, և ընդհանրապէս տօն օրերնց յետոյ. պատճառը հասկանալի է, քանի որ տօն և կիւրակի օրերը մարդիկ շատակերութեամբ ու հարեցողութեամբ պարագելով, անկանոն են անցկացնում իրանց ժամանակը:

Լուծողական դեղերն գործածութիւնը և ընդհանրապէս այն տեսակ կերակուրների գործածութիւնը, որոնք լուծողութիւն կարող են պատճառել, աւելի շուտով են հիւանդացնում խօլերայի ժամանակ. մանաւանդ վատ են ներգործում հոգեկան գրգռումը և խօլերայով հիւանդանալու երկիւղը:

Առողջ մարդիկ, առողջ ստամոքս ունեցողները աւելի քիչ են հիւանդանում խօլերայով, որովհետև ստամոքսն մէջ աղաթթու աւաճ մի հիւթ կայ, որ սպանում է խօլերայի միկրօբներին: Եթէ առողջ ստամոքսն մէջ մի որևիցէ կերպով ջրի կամ կերակրեղէնների հետ խօլերային միկրօբներ են մտնում, ստամոքսային հիւթը նրանց սպանում է: Հիւանդ ստամոքսն աղաթթուն աւելի թույլ է լինում, և եթէ խօլերային միկրօբներն այնքան շատ են լինում, որ ստամոքսային աղաթթուն չէ կարողանում բոլորին սպանել, իհարկէ մարդ այդ ժամանակ աւելի է հիւանդանում խօլերայով: Ուրեմն մարտողական գործարաններն ամենաթեթեւ խանգարումն անգամ, այն ժամանակ, երբ քաղաքում կամ գիւղում խօլերա է տարածուած, խօլերայով հիւանդանալու տրամաբերութիւնը սաստկացնում է: Ուրեմն պարզ է, որ անքուն գիշերները, մըտողութիւնը, հոգեկան գրգռումը, որոնք մարտողական գործարանների ոյժը թուլացնում են, խօլերայով հիւանդանալու տրամաբերութիւնը պէտք է աւելացնեն: Շատ խմիչքեղէն գործածողները,

ստամոքսի հիւանդութիւն ունեցողները, հասակաւոր-մարդիկ, երկարատե հիւանդութիւն ունեցողները, չքաւորները, աղքատները և ընդհանրապէս ամենքը, որոնք թէ՛ այս և թէ՛ այն պատճառով լաւ չեն կերակրվում, աւելի շուտ են զոհ գնում խօլերային:

Խօլերան աւելի ամառն է սրտահում, յունիս յունիս և օգոստոս ամիսներին, իսկ ձմեռը՝ յունվար, փետրվար, մարտ ամիսներին խօլերային հիւանդութիւնները քիչ են լինում:

ՀԻՒՍՆԻՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Երբեմն մարդիկ յանկարծակի են հիւանդանում, գոնէ իրանց ասելով մինչև հիւանդանալն իրանց շատ առողջ են զգացել: Բայց աւելի շատ անգամ է պատահում, որ խօլերային նշանները երևալուց առաջ, մարդս հիւանդանում է հասարակ լուծողութեամբ, թոյլ է զգում իրան, և գլուխը ցաւում է: Սակայն պէտք է ասել որ խօլերային ժամանակ հիւանդութեան այդպիսի դէպքեր շատ են պատահում և շուտով էլ անցնում են, և հիւանդները առողջանում են:

Իսկական խօլերան հետևեալ նշաններով է ճանաչվում. հիւանդները իրանց ստամոքսի մէջ զգում են մի տեսակ կոկոս, կարծես թէ աղիքներում ջուր է թափվում. այնուհետև հիւանդը լուծում է, — առաջ մութ մոխրագոյն կամ ջրալի գեղնագոյն կղկղանք է արտաթորում, իսկ յետոյ կղկղանքի գոյնը փոխվում և դառնում է անգոյն բրնձի ջրի նման: Կղկղանքի այդպիսի յատկութիւնը հաստատ սպացոյց կարող է լինել, որ հիւանդը խօլերայով է վարակված՝ միայն այն ժամանակ, երբ քաղաքում կամ գիւղում խօլերա կայ, որովհետև

փորլուծութեան բրնձի-ջրի գոյնով կղկղանքը կարող է և այլ ժամանակ պատահել և միշտ էլ պատահում է: Վերջին դէպքում շուտով ամենահասարակ միջոցներով և դեղերով մի քանի օրուայ մէջ անցնում է և հիւանդը առողջանում է: Իսկ երբ հաստատապէս յայտնի է որ մի որոշեալ տեղում, քաղաքում կամ գիւղում խօլերա հիւանդութիւն կայ, ամեն մի հիւանդի բրնձի-ջրի գոյն ունեցող կղկղանքը ուղղակի նշան է թէ հիւանդը խօլերայով է վարակված, ապա ուրեմն այդպիսի հիւանդները աւելի ուշադրութեան են արժանի:

Շարունակեմք մեր խօսքը: Հիւանդը մի ժամուայ ընթացքում 10—11 անգամ լուծում է, իւրաքանչիւր անգամ հիւանդը մի քանի բաժակ ջրալի կղկղանք է արտաթորում, փորի կոկոսը և աղիքները մէջ իբր ջուր թափվելու զգացողութիւնը շարունակվում է, բայց փորացաւ սովորաբար չէ լինում, մէզի քանակութիւնը քչանում է: Մի քանի ժամից, այն է երկրորդ կամ երրորդ լուծողութիւնից յետոյ, փսխողութիւն է առաջանում. փսխած հիւթը սովորաբար բաղկացած է լինում կերակրային մնացորդներից և յետոյ փոխվում է անգոյն, փոքր ինչ արևնախառն շիճուկանման հեղուկի: Փսխողութիւնը շուտ-շուտ է կրկնվում, 10—15 րոպէն մի անգամ: Փսխողութիւնը սովորաբար դիւրին է կատարվում, առանց ոյժ բանեցնելով, սրտի խառնվելը շատ կարճ է տևում, այնպէս որ հիւանդները փսխում են կարծես թէ գիւտալով, իսկ վերջը փսխողութիւնը շատ դժուար է լինում, ցաւ է պատճառում և հիւանդը կրճի գդալի տակ ծանրութիւն և ցաւ է զգում: Լուծողութիւնից և փսխողութիւնից յետոյ սկսվում է մկանունքների կծկումն, որ խօլերային ամենածանր և դժուարատար նշաններից մէկն է: Կծկվում են սովորաբար ձկն ամիսը և դար-

Առողջանալու շրջանի մէջ խօլերայով հիւանդները մի քառորդ մասը ստանում են խօլերայի տիֆ ասված հիւանդութիւնը,—մարմնի տաքութիւնը բարձրանում է, զարկը արագանում, լեզուն չորանում է և ծածկիլում սպիտակ լորձախառն նիւթով, հիւանդը զառանցում է: Այդ դրութիւնը շարունակիլում է երեք կամ 7 օր, և եթէ հիւանդը չէ մեռնում, առողջանալու շրջանը շատ է երկարում:

Ընդհանրապէս նայելով հիւանդութեան նշանների ծանրութեանը կամ թուլութեանը, խօլերան կարելի է երեք տեսակի բաժանել. 1) խօլերային լուծողութիւն, 2) խօլերինա, և 3) հեղձուցիչ խօլերա:

Առաջի տեսակ խօլերան աւելի թեթև հիւանդութիւն է, երկրորդը դժուար, իսկ երրորդը սաստիկ դժուար և մեծ մասամբ մահաբեր:

Այս երեք տեսակները միմեանցից զանազանվում են հիւանդութեան նշանների սաստիկութեամբ կամ թուլութեամբ: Խօլերինա և հեղձուցիչ խօլերայի տեսակները ճանաչվում են վերը նկարագրված նշաններով, միայն խօլերինայի նշաններն աւելի թեթև են, իսկ հեղձուցիչ խօլերայի նշանները կատաղի:

Խօլերայի համաճարակումի ժամանակ ամեն մի փորլուծողութեան վրա մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձնել, որովհետև հաւանական է որ հասարակ փորլուծութիւնը կարող է սաստիկանալ և խօլերայի սկիզբը դառնալով, վերջ կիւրճոյ դժուարատար խօլերայի փոխվել: Ճնշմարիտ է ամեն փորլուծողութիւն դեռ ևս խօլերայի նշան չէ, բայց և այնպէս լաւ է զգուշանալ և խիտն բժշկի դիմել, քան թէ այսօր-վաղը գցելով վերջը դժուարատար խօլերա ունենալ: Շատերին յայտնի է որ փորլուծողութիւն ամեն ժամանակ էլ կարող է պատահել: Մա-

նաւանդ ամառուայ շոգ ամիսներին, այն է յուլիսին օգոստոսին և երբեմն սեպտեմբերին, փորլուծութիւնը շատ է տարածված լինում. սակայն այդպիսի փորլուծութեան հիւանդութիւնները երկիւղալի չեն և առաջանում են ամառուայ ամիսներին, երբ մարտոզական գործարաններն աւելի են խանգարվում խալի մրգեղէններ կամ վատ չստիլութիւն ունեցող կերակուր գործածելուց, և կամ ամառուայ փոփոխական եղանակներէց, երբ ցերեկը սաստիկ շոգ է լինում, իսկ գիշերները ցուրտ: Այդ հիւանդութիւնը որ էր նշաններով շատ է նմանում խօլերային նշաններին, ինչպէս օրինակ փորլուծութիւն, լեւրայի նշաններին, կիծկումն, բայց և այնպէս աներփսխումն, միանուքներն կիծկումն, բայց և այնպէս աներփսխումն հիւանդութիւն է: Սերոպայից Սերոպական խօլերա անուան են տուել, Հնդկաստանի կամ խօլերա անունն են տուել, Հնդկաստանի կամ ուրիշ անունով Ասիական խօլերայից զանազանելու համար: Ասիական խօլերայով վարակված մարդու փրկածի և կրկնաբնի մէջ, ինչպէս ասացինք, ստորակէտանման միկրօբներ կան, իսկ Սերոպայի խօլերայով հիւանդները արտաթորութիւններն մէջ այդ միկրօբները չեն գտնվում: Մի խօսքով Սերոպայի խօլերան աւելի թեթև հիւանդութիւն է, և համարեա բոլոր հիւանդներն էլ առողջանում են, եթէ ժամանակին բժշկական օգնութիւն հասցնվի:

1001
1876

ՀԻՒԱՆԳՆԵՐԻ ՀՈԳԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԴԵՋԻՆՖԵԿՑԻԱ

Հնդկաստանի խօլերան շատ ծանր տկարութիւն է, թէպէտև անբուժելի չէ, մանաւանդ հիւանդութեան սկզբում: Հիւանդները վրա անհրաժեշտ է կանոնաւոր խնամք ունենալ. թէ հիւանդութեան ընթացքը և թէ առողջանալը մեծ կախում ունի լաւ հիւանդպահներէց:

Առողջապահական պայմաններն մէջ դառնված հիւանդն աւելի քէ է նեղվում, և ընդհանրապէս առողջութիւնը շուտով է վերականգնում:

Հիւանդի համար պիտի ընտրել բնական ամենամեծ սենեակը: Եթէ առողջ մարդու համար հարկաւոր է առողջապահական պայմաններին համաձայն բնական ունենալ, ուրեմն աւելի ևս հարկաւոր է հիւանդ մարդու համար, քանի որ հիւանդը կարողութիւն չունի վնասակար ազդեցութիւններին դիմանալ: Անմաքրութիւնը, ծանրացած օդը, խոնաւութիւնը, սենեակի տաքութեան աստիճանի սաստիկ տատանումը, դժուարամարս կերակուրը, հիւանդի վրա աւելի շուտ են ազդում քան թէ առողջի վրա. ուրեմն հակաառողջական պայմաններն մէջ դառնվող հիւանդի դրութիւնն աւելի երկիւղալի է, քան թէ առողջապահական պայմաններով շրջապատված հիւանդի դրութիւնը:

Եթէ հնար է, պէտք է ընտրել դէպի հիւսիս նայող սենեակն, որովհետև արեգակի ճառագայթները զուրկ է: Սենեակը պէտք է լինի բարձր, օդանոց, վառարան և կամ բուխարի պէտք է ունենալ. ձմեռ ժամանակ վառարանը կամ բուխարին պէտք է միշտ վառ պահել օդամաքրութեան համար: Ամառ ժամանակ լաւ եղանակին պատուհանները կարելի է ամբողջ օրը բաց թողնել, և կամ եթէ այդ անյարմար է, կը սենեակի պատուհանները բաց պահել, իսկ ձմեռը սենեակի օդը պէտք է նորոգել օդանոցներով: Անկողնակալը պատուհանից պէտք է հեռու տեղաւորել և այնպէս, որ հիւանդին ամեն կողմից կարելի լինի մօտենալ: Հիւանդի երեսը դէպի պատը պիտի լինի դարձրած, որպէսզի պատուհանի լոյսը չնեղացնէ նրան: Աւելի նպատակայարմար է անկողինը փափուկ խոտով ւընել, որ երբևէ չժանաղին

նիւթ՝ վերջը կարելի լինի այնքա: Հիւանդի փափի տակ պէտք է կլէօնկա վառել՝ մաքրութիւն պահպանելու համար: Հիւանդապահները պէտք է մեծ ուշադրութիւն դարձնեն հիւանդի արտաթորութիւններին—փոխածի և կղկղանքի վրա, որոնք պիտի ուղղակի ընդունվեն առանձին ամալներէն մէջ: Խիստ մաքրութիւն պահպանելու համար աւելի յարմար է որ կեղտակալ ամանները ապակուց լինին և ոչ թէ մետաղից:

Որովհետև խօրեւայով հիւանդի փոխածն ու կղկղանքը վարակիչ սկզբունքներ—միկրօբներ են պարունակում, այդ պատճառով ամեն անգամ փոխածի և կղկղանքի վրա պէտք է ամէլ այնպիսի դեղեր, որոնք ակտիւ միկրօբներին սպանում ոչնչացնում են: Այդ գործողութեանը մենք բժիշկներս դէզլինֆեկցիա ենք ասում. իսկ միկրօբներ ոչնչացնող դեղերին՝ դէզլինֆեկցիական միջոցներ ենք անուանում: (Դէզլինֆեկցիա բառը լատինական բառ է և նշանակում է առափանելին չլաքակող յատկութիւն տալ):

Ուրեմն դէզլինֆեկցիա անել ասելով մենք պէտք է հասկանանք՝ վարակիչ փոխածի և կղկղանքի մէջ գտնված միկրօբներին ոչնչացնելը: Եւ որովհետև խօրեւայի տարածման պատճառը փոխածի ու կղկղանքի մէջ գտնվող միկրօբներն են և ոչ թէ ինքը հիւանդը, որին աներկիւղ կարելի է մօտենալ, այդ պատճառով հիւանդ պահչելի ամենազլուտոր պարտականութիւնը պէտք է լինի խիղճն և եթէ կեխտակալ ամաններն մէջ ընդունված փոխածն ու կղկղանքը դէզլինֆեկցիայի ենթարկել:

Այդ նպատակի համար պէտք է գործ դնել հետևեալ դէզլինֆեկցիական խառնուրդները.

Ամենից առաջ կեղտակալ ամանները մինչ կէսը պէտք է սոււրեմալի ջրախառնուրդ ւընել: Սուրե-

մայն ջրախառնուրդը պէտք է պատրաստած լինի $-\frac{1}{10}$ 0% սուլեմայից, այսինքն եթէ սուլեման վերցնենք մի միսալ ջուրը պէտք է վերցնել 1000 միսալ:

Այնուհետև կեղտակալ ամաններն մէջ իւրաքանչիւր 3 գրվանքայ արտաթորութիւններն վրա պէտք է ածել սուլեմայն (судема), կարբօլեան թթուա-տի (карболовая кислота) և խլօրացինիկ (хлорк-тый цинк) խառնուրդը՝ հետևեալ չափով:

Սուլեմա 2 գրամն, կամ մեր կշռով մօտաորապէս.

կէս միսալ.

կարբօլեան թթուա 6 գրամն, կամ մեր կշռով մօտաորապէս մէկ ու կէս միսալ.

Չոր խորացինկ 20 գրամն, կամ մեր կշռով մօտա-որապէս չորս ու կէս միսալ:

Այս խառնուրդն փոխարէն կարելի է գործ դնել նմանապէս, ամեն մի երեք գրվանքայ արտաթորութիւն-ները դէզինֆեկցիա անելու համար, և հետևեալ խառ-նուրդը, որ առաջին խառնուրդի նման է, միայն խլօրա-ցինիկ տեղ ծծմբապղինձ (мбдный купаросъ—կապոյտ քար) պէտք է լինի.

Սուլեմա 2 գրամն, կամ մեր կշռով մօտաորապէս

կէս միսալ.

կարբօլեան թթուա 6 գրամն, կամ մեր կշռով մօտաորապէս մէկ ու կէս միսալ.

ժծմբապղինձ (կապոյտ քար) 34 գրամն, կամ մեր կշռով մօտաորապէս ութ միսալ:

Հիւանդի արտաթորութիւնները—փոխածն ու կղզ-կղանքն այրելով նոյնպէս կարելի է դէզինֆեկցիա անել: Կրա համար կեղտակալ ամանները պէտք է լցնել փայ-տի թեփով կամ տաշեղով, վրան բաւականաչափ նաւթ-ածել և հիւանդի արտաթորութիւնները ուղղակի ընդու-

նել այդ տեսակ պատրաստած ամաններն մէջ և յետոյ դուրսը բաց օդն մէջ այրել: Պէտք է լաւ ուշադրութիւն դարձնել, որ արտաթորութիւնները չթափվեն անկողնի, շորերի կամ կահ կարասիների վրա: Խօլերային արտա-թորութիւններով ապահանված էժանագին առարկաները կարելի է ուղղակի այրել: Սպիտակեղէնն ու վերմակը պէտք է ընկղմել մի մեծ աման, որն մէջ պէտք է ածած լինի սուլեմայից, կարբօլեան թթուա և խլօրացինիկ պատրաստած խառնուրդ հետևեալ չա-փով.—

Սուլեմայի ջրախառնուրդ 0,1%⁰, այսինքն մէկ միսալ սուլեմա, 10¹/₂ գրվանքայ ջուր.

խլօրացինիկ ջուր 2,0%⁰, այսինքն 20 միսալ խլօրա-ցինկ եւ 10¹/₂ գրվանքայ ջուր.

կարբօլեան թթուա 0,5%⁰, այսինքն 5 միսալ կարբօլեան թթուա եւ 10¹/₂ գրվանքայ ջուր:

Այս երեք տեսակ դէզինֆեկցիական ջրախառնուրդ-ները խառնում են միասին հաւասարաչափ և ամուս ստաշակը, որն մէջ ընկղմում են սպիտակեղէնը և այլ լուացվելու առարկաները: 4—5 ժամը յետոյ սպիտակե-ղէնը կամ միւս առարկաները քամում են և ուղարկում լուացարարին լուարու:

Պէտք է լաւ խմանալ որ այդ դէզինֆեկցիական նիւթերը սաստիկ թունաւոր չտալով թիւն ունին, մանա-ւանդ սուլեման. ուստի դրանց գործածողները մեծ գզուշու-թիւն պէտք է բանեցնեն, եթէ ոչ կարող են թունաւորվել: Միևնոյն դէզինֆեկցիական ջրախառնուրդով կա-րելի է լուանալ յատակները, կահ կարասիքը և այլ կեղտոտած առարկաները:

Հիւանդպահները ամեն անգամ հիւանդին մօտե-նալուց յետոյ պէտք է իրանց ձեռքերը լուանան դէզին-

Ֆեկցիական 0,1% սուլբեմալի ջրախառնուրդով, այնուհետև սապնով և հասարակ ջրով լուացվել: Նմանապէս ճաշելուց առաջ և ընդհանրապէս կերակուր ընդունելուց առաջ պէտք է ձեռքերը դէզինֆեկցիայի ենթարկել: Հիւանդի բնակարանում կերակուր և մինչեւ անգամ ջուր չպէտք է ընդունել: Հիւանդապահները իր ժամանակին պէտք է ուտեն ու խմեն, քաղցած վորով հիւանդի բնակարանը չպէտք է մտնեն:

Հիւանդի առողջանալուց կամ, տարաբաղդաբար, մեռնելուց յետոյ բոլոր բնակարանը և նրա մէջ գտնված բոլոր առարկաները պէտք է դէզինֆեկցիայի ենթարկել: Այդ նպատակի համար աւելի նպատակասրմար է գործ դնել՝ ծծրաթթուաա գազը (сѣрнистая кислота) հետևեալ կերպով.—

Բոլոր վարակված նիւթերը և ընդհանրապէս հիւանդի բնակարանի մէջ գտնված բոլոր առարկաները տեղաւորում են յատակի կամ սեղաններին վրա, իսկ շրեղէններն ու սպիտակեղէնները փռում են սենեակի պատերի մէջ կապած պարաններին վրա: Բուխարու և վառարաններին անցքերը լաւ պնդացնում են, դռները, ու պատահանները թղթում, թողնելով միայն դուռը մի առժամանակ կիսաբաց, սենեակի մէջտեղը դնում են երկաթեայ մի մեծ թիթեղ, որի վրա մի մաղալ են դնում և կամ աղիւմները, վեց վերջոյ խորութեամբ, մի հնոց են պատրաստում: Հորեհ, չլինելու համար ամենայն զգուշութիւն պէտք է գործ դնել.— թղթերը, շրեղէնները և միւս զերբավառ իրեղէնները, որքան կարելի է մաղալից կամ ժամանակաւոր հնոցից հեռու պէտք է տեղաւորել: Այնուհետև ձագարաձև փոսի կամ մաղալի մէջ մի որդեալ քանակութեամբ, նայելով սենեակի մեծութեանը, ծծումբ են ամուս (սենեակի իւրա-

քանչիւր խորանարդ սափէնին¹, գրվանքայ ծծումբ), և ծծումբի վրա էլ սալերտ են թախում: Սպիրտը վառելուն պէս դուրս են գալիս սենեակից կիսաբաց դռնով. այդ կիսաբաց դռան էլ շուտով դրսից թղթում են: Ծծումբը սկսում է վառվել և ծծրաթթուաաի գազ է առաջանում, որ և լցվելով սենեակի մէջ, իր դէզինֆեկցիական յատկութեամբ ոչնչացնում է սենեակի մէջ գտնված բոլոր վարակիչ նիւթերը—միկրոբները: 24 ժամից յետոյ բաց են անում դռներն ու պատահանները և լաւ հորմահարում են սենեակը: Կրանից յետոյ միայն կարելի է մտնել բնակարանը:

Ծծրաթթուաաի գազը անգոյն է և հեղձուցիչ և կծու հոտ ունի, թոքերի վրա սաստիկ է ազդում և վնասում. այդ պատճառով հիւանդի բնակարանը ծծրաթթուաաի գազով դէզինֆեկցիա անելու ժամանակ պէտք է թէ բնակարանի կից բնակիչներին և թէ վերին հարկի բնակիչներին հեռացնել իրանց բնակարանները, մինչև դէզինֆեկցիայի գործողութեան վերջանալը:

ՄԻՆՁԵՒ ԲԺՇԿԻ ԳԱՂ ՀԻՒՍՆԴԻՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ
ՏԱՂՈՒ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Խօյերայի տարածված ժամանակ փորլուծութիւն ունեցող ամեն մի հիւանդին անհրաժեշտ է անկողնում պառկեցնել, թէպէտև, կրկնում ենք, ամեն մի փորլուծութիւն ապացոյց չէ, թէ հիւանդը խօյերայով է վարակված, բայց և այնպէս զգուշութիւն բանացնել և խսկոյն ևեթ միջոցներ դործ դնել աւելի ձեռնառու է, քան թէ անուշադիւր մնալը:

Առանց բժշկի խորհրդի դեղերի գործածութիւնն անօգուտ և մինչև անգամ վնասակար է, քանի որ հիւան-

դուրեթեան նշանները այնքան սաստիկ և բարդ են լինում որ այս կամ այն դեղի նշանակութիւնը և չափը միայն բժշկը կարող է որոշել: Հիւանդագանները և ընդհանրապէս հիւանդի ազգականներն ամենագլխաւոր պարտքըն է հիւանդի արտաթորութիւններն ղէզընփեկցիան ճշտութեամբ կատարել և բնակարանի մէջ անպայման մաքրութիւն պահպանել, որով նրանք ազատված կըլինին խօրեպաշտի հիւանդանալուց: Իսկ հիւանդին համար անշուշտ հարկաւոր է բժշկին ներկայութիւնը:

Մենչև բժշկին գալը հիւանդին հետևեալ օգնութիւնը պէտք է տալ.

Փորը լոճոճութեան դէմ տալ Բօտ կիւնի կապուլիները (որ ամեն դեղատներում կարելի է գտնել), 3 կամ 4 ժամը մի անգամ 10-ից մինչև 20 կաթիլ:

Փորի վրա դնել պարկի մէջ լցրած տաք աւազ, կամ թեփ, կամ աղ և կամ տաք աղիւտներ:

Միևնոյն նպատակի համար կարելի է գործ դնել և տաքացնող կօմպրէս (согревающий компресс), հետևեալ կերպով.—երկու կամ չորս անգամ ծալած (փորել մեծութեամբ) երեսաբլիչը կամ մի ուրիշ կտաւ թրջում են սառը ջրի մէջ, լաւ քամում և լետոյ փռում են փորել վրա. կտաւի կամ երեսաբլիչի վրա դնում են կլէօնկա այն մեծութեամբ, որ երեսաբլիչը ծածկիլի, խի կլէօնկայի վրա դնում են Փլանկէլ, կամ մահուդի կտոր և փորը լաւ կապում են, այնպէս որ Փլանկէլի կամ մահուդի տակով օդ չբանէ: Կօմպրէսը փոխում են երեք կամ չորս ժամը մի անգամ:

Փսխողութեան դէմ հիւանդին պէտք է տալ մաքուր սառուցի փոքրիկ կտորներ կուլ տալու:

Նրբ միանունքների կծկումն է սխլում, հարկաւոր է բոլոր մարմինը շիւել բրդէ շորով կամ բրդէ գուլ-

պաշով. առաջ պէտք է կամայ շիւել մէկ ձեռքը, լետոյ միւսը, լետոյ ոտները և այլն. շիւելու համար կարելի է գործածել արաղ, սպիրտ և կամ քեաֆուրի սպիրտ (камфорный спирт):

Հիւանդի ոչժը պահպանելու համար խմացնում են արաղ, լաւ գինի, կօնեակ, շամպանյա գինի, կարմիր գինուց պատրաստած գլինտիլէն և այլն:

Լուծողութեան ժամանակ հիւանդին կարելի է տալ կաթ, ոչխարի մսից պատրաստած սուպ: Կաթը պէտք է քիչ-քիչ տալ, մի-մի քառորդ բաժակ իւրաքանչիւր մի ժամում, մի թէյի գդալ կօնեակի հետ լատն: Նմանապէս սուպը պէտք է քիչ-քիչ տալ, առաջուց երեսի իւրը քաշելով:

Փսխողութեան ժամանակ անկարելի է լինում կերակրել հիւանդին, ուստի պէտք է բաւականանալ միմիայն ոչժ տուող ըմպելիքներով:

Հիւանդի մարմինը սառչելու ժամանակ պէտք է գինու շիւերը լցնել տաք ջրով, շիւերի բերանը խցանով լաւ ամրացնել և դնել հիւանդի ոտներն մօտ, կողքերը քիչ:

Հիւանդի առողջանալու ժամանակ, օգտակար կըլինի Բէօմիւրի 28° աստիճանի տաքութեան վաննա ընդունել, որը երեք-չորս անգամ, 20 կամ 30 րոպէ տևողութեամբ, կամ որքան հիւանդը կըկամենայ:

Մինչև բուրդովին առողջանալը, հիւանդը պէտք է պահեցողութիւն (դիետա) անի, դժուարամարս կերակուրներից զգոյշ լինի և միշտ գործ դնէ ղիւրամարս ու սննդարար նիւթեր՝ կաթ, ձու, թեթիւ սուպ, խմելու համար՝ ջրախառն գինի. հոն ջուր խմելուց պէտք է ղգուշանալ և միշտ պէտք է գործածել երկ սուած բաց սառցրած ջուր:

Նթէ հիւանդը, տարաբաղդաբար, մեռնում է, պէտք է դիակը փաթաթել 0,1° սոււեմայի ջրախառնուրդի մէջ

Թաթախված չարսաններով և դնել կ պ ր ա ծ անթափան-
ցիկ դագաղում: Թաղումը պէտք է կատարել առանց հան-
դէսի, գերեզմանները պէտք է, որքան կարելի է, խորը
փորել, եթէ գիւղը կամ քաղաքը չարմարութիւններ ունի,
պէտք է առանձին գերեզմանատուն ընտրել, և որքան
կարելի է քաղաքից կամ գիւղից հեռու:

ՆԱԽԱՊԱՇՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ՄԻՋՍՅՆԵՐ

Խօլերայով չհիւանդանալու և անդգուշութեամբ հի-
ւանդութիւնը չտարածելու համար պէտք է կանոնաւոր
կեանք վարել:

Կանոնաւոր կեանք վարելու համար հարկաւոր է
մաքրութիւն պահպանել, չախաւոր գործ դնել թէ ուտելի-
ղէնները և թէ խմելքեղէնները, կանոնաւոր կարգադրել թէ
աշխատութեան և թէ հանգստութեան ժամանակը: Այդ
նպատակն համար պիտի հետևեալ խորհուրդները կատա-
րել.

1) Պէտք է մաքուր պահել բնակարանը և ընդհանրա-
պէս բոլոր տեղերը—տները, սենեակները, բազերը, ախոռ-
ները, մառանները, արտաքնոցները, կեղտակալ հորերը,
աղբանոցները, պարզ և տաք եղանակներին լուսամուտ-
ներն ու դռները բաց պահել օդամաքրութեան համար.
Խիլ ցուրտ և վատ եղանակներին վառարանները և կամ
բուխարիները վառ պահել:

Շատերը օդամաքրութեան համար զանազան տե-
սակ հոսաւէտ թղթեր կամ փղի (порошок) են վառում:
Այդ բոլորը անօգուտ և միւս չէ անգամ վնասակար է: Հո-
տաւէտ նիւթեր վառելով սենեակի օդը ոչ մի կերպ չի
մաքրվի: Սենեակներն մէջ չպէտք է պահել կեղտակալ
ամաններ, անմաքրութիւններ, կեղտոտած սպիտակեղէն-

ներ, և այլն: Նմանապէս մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձ-
նել խանութներն մաքրութեան վրա, մանաւանդ ուտե-
լիղէն վաճառող խանութներն վրա, որոնք վաճառում
են՝ միս, ձուկ, բանջարեղէն, կոլբաս, հաց և այլն: Պէտք
է ուշադրութիւն դարձնել տրակտիրներն, հասարակա-
կան ճաշարաններն վրա:

Ամեն անգամ հասարակութիւնը ինքը պէտք է ուշա-
դրութիւն դարձնէ հախառողջական պայմաններն մէջ գը-
տնվող խանութներն վրա և խիոյն իմաց տայ բժշկներին
կամ քաղաքային և գիւղական վարչութիւններին, ապա
թէ ոչ ինչքան էլ շատ լինին նշանակված վերահսկող-
ներն ու բժիշկները, դժուար և միւս չէ անգամ անհնարին
է ամեն բանին բարեխղճութեամբ վերահսկողութիւն
անել:

2) Պէտք է թէ հագուստը և թէ սպիտակեղէնները
մաքուր պահել և սպիտակեղէնը շուտ-շուտ փոխել:

3) Մարմինը պէտք է մաքուր պահել, բաղնիս գնալը
շարունակել, միայն պէտք է ուշադրութիւն դարձնել և
բաղնիսներն մաքրութեան վրա, մրսելուց զգուշանալ: Ով
սովորութիւն ունի ամառը սառը ջրի մէջ լողանալու, կա-
րող է իր սովորութիւնը շարունակել, միայն զգուշութիւն-
ներ բանեցնելով: Յուրտ ժամանակ չլողանալ, նոյնպէս
չլողանալ առաւօտեան շատ վաղ կամ երեկոյեան շատ
ուշ: Պէտք է ճաշ անելուց լետոյ խիոյն չլողանալ, նմա-
նապէս չլողանալ ոչինչ չկերած:

4) Մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձնել խմելու
ջրի վրա: Թէ գետերը, թէ ջրհորները, որտեղից խմելու
համար ջուր են բանեցնում, պէտք է մաքուր պահել.
դրանց մէջ չթափել այլևայլ կեղտոտութիւններ, մանա-
նաւանդ խօլերայով հիւանդի փոխածն ու կղկղանքը: Վատ
չատկութիւն ունեցող ջուր չխմել, միշտ գործ դնել երկ

տուած և յետոյ սառցրած ջուր. շատ էլ հաւատ չընծա-
յել այլևայլ խմիչքներին, ինչպէս օրինակ կլիս, լիմօնադ
և այլն: Մի անգամից շատ ջուր չխել, մանաւանդ դադրած
կամ քրտնած ժամանակ, աւելի լաւ է ծարաւը զովա-
ցնել տաք թէյով: Արաղի, լաւ գինու և լաւ գարեջրի
չափաւոր գործածութիւնը կարելի է մանաւանդ նրանց
համար, որոնք սովորութիւն ունին գործածելու:

5) Մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձնել ուտելի-
ղէններին մաքրութեան և թարմութեան վրա, նմանա-
պէս նրանց քանակութեան և դիւրամարտութեան վրա:
Ամեն մէկը մտաւորապէս փորձով էլ գիտէ, թէ որ կերա-
կուրը իր համար սննդարար և դիւրամարս է, ուտել
կերակուրը ընարելիս իւրաքանչիւր մարդ կարող է առաջ-
նորդիւն իր սեփական փորձով: Կանաչեղէններին և մրգե-
ղէններին չափաւոր գործածութիւնը առողջ ստամոքս ու-
նեցող մարդու համար կարելի է. միւրգը ձաշկց յետոյ ու-
տել, լսակ կամ շատ հասած՝ մանաւանդ փտած պտուղ-
ներ չպէտք է գործածել: Ոչինչ չկերած չդուրս գալ տանից:
Նրկար ժամանակ առանց ուտելու չմնալ: Չաղ, հում կամ
սառը կերակուր չուտել, զգուշ լինել սոււնի, սալատ, խի-
ար, բոլակ, բանջարեղէններ և պտուղ գործածելուց, մա-
նաւանդ ջուր խմեցնող ուտելիղէններէից, ինչպէս օրինակ
կոլբաս, խոզի միս, աղի ձուկ, պանիր, սոխ, սխտոր և այլն:
Աներկիւղ կարելի է գործածել եփած խտակ կաթ: Կա-
թը բանջարեղէններին և մրգեղէններին հետ չպէտք է գոր-
ծածել: Շատերը երկիւղից դիմում են աւելորդ գգուշու-
թիւններին թէ ուտելու և թէ խմելու մէջ. այդպէս անելն
էլ մնաս է, քանի որ կեանքի մէջ յանկարծակի փոփոխու-
թիւն մտցնելը օգուտի փոխարէն մնաս կարող է տալ:
Թոյ կազմված, մանաւանդ թոյ մարտողութիւն ունեցող-
ները պէտք է շատ զգուշ լինին ուտելու և խմելու մէջ:

6) Մրսերուց պէտք է զգուշանալ, չպառկել և չքնել
խոնաւ դեղին վրա, խոնաւ տեղերում չգրօսնել, և ընդ-
հանրապէս ուշ երեկոնները չմանգալ, եղանակի համեմատ
հագնուել, մանաւանդ ոտներն ու փորը տաք պահել:
Փորձը ցոյց է տալիս, որ Ֆլանդիոյ կամ մահուդով փորը
կապած պահելը շատ օգուտ է:

7) Հեռու մնալ գիշերային քէֆերից, — հարբեցողու-
թիւնից, խնջոյքներից, ֆիզիքական և մտաւոր աւելորդ
աշխատութիւնից, որովհետեւ կազմվածքը թուլանալով,
աւելի է տրամադրվում հիւանդանալու:

8) Չպէտք է գործածել զանազան կասիածելի, պա-
տենտաւոր դեղեր, խօլերային կասլիներ և այլ սաս-
տիկ ներգործութիւն ունեցող դեղեր: Մանաւանդ առանց
բժշկի խորհրդի չպէտք է գործածել զանազան լուծողա-
կան կամ փխտողական դեղեր:

9) Տանտէրերը, արհեստանոց պահողները, խանութ-
պահները և առհասարակ ամենքն էլ պէտք է ուշադրու-
թիւն դարձնեն իրանց վերահսկողութեան տակ գտնված
անձանց առողջութեան վրա և իւրաքանչիւր դէպքում,
մանաւանդ երբ լուծողութեամբ հիւանդացողներ է լինում,
խիոյն պէտք է բժշկին դիմեն: Չպէտք է գործ դնել զա-
նազան գաղտնի դեղեր:

10) Խօլերա երևալու ժամանակ ոչ ոք չպէտք է իր
բնակած քաղաքը կամ գիւղը թողնի և այլ տեղ ուղե-
ւորվի, որովհետեւ թէ երկիւղը, թէ ձանապարհորդութեան
նեղութիւնը, ինչպէս օրինակ լաւ կերակրից, բնակարա-
նից, հանգստութիւնից և բժշկական օգնութիւնց զուրկ
լինելը աւելի սաստկացնում է խօլերալով հիւանդանալու
տրամադրութիւնը: Բացի դրանից այդպէս վարվողները
ճալաստում են խօլերայի տարածմանը մի քաղաքից միւս
քաղաք, մի գիւղից միւս գիւղ:

11) Որովհետև չքաւոր և աղքատ դասակարգը զուրկ է լինում լաւ բնակարանից, կեղտիւրից, հագուստից և ընդհարապէս հակառողջապահական պայմաններն մէջ է լինում, աւելի է տրամադրված խօլերայով հիւանդանալու, հարկաւոր է որ ունեւոր և հարուստ դասակարգը թէ ինքնապաշտպանութեան համար և թէ նոյն իսկ մարդասիրութեան տեսակէտից ամեն կերպ օգնութիւն տայ աղքատներին ու չքաւորներին: Այդ նպատակի համար շատ լաւ կըլինի, եթէ խօլերայի ժամանակ հասարակական ճաշարաններ հաստատվին, որպէսզի չքաւոր ու աղքատ դասակարգը կարողանայ ձրխաբար մաքուր և սննդարար կերակուր ստանալ: Նմանապէս չքաւորներին և աղքատներին պէտք է սպիտակեղէն, հագուստ ու վառելիք բաժանել և բժշկական ձրի օգնութիւն տալ:

12) Հիւանդի հագուստը, սպիտակեղէնները, կահ կարասիքը, անկողնակալը, տեղաշորը, և այլ առարկաները պէտք է շատ խիստ դէզլինֆեկցիայի ենթարկվին և ապա գործ դնվին: Իէզլինֆեկցիայի համար պէտք է վաղօրօք դէզլինֆեկցիական նիւթերի պաշար ունենալ:

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Խօլերա հիւանդութիւնը՝ ամբողջ հասարակութեան թշուառութիւնն է, և խօլերայի համաճարակումները սահմանախախտ և միջևե աւագամ բորբոսվին արմատախել անել կարող է ոչ թէ մէկը, երկուսը, այլ ամբողջ հասարակութիւնը: Միայն հասարակական ինքնագործունէութիւնը կարող է մեզ ազատել վարակիչ հիւանդութիւնների դառն հետեւանքներէց, ինչպէս էլ որ ազատել է և ազատում է քաղաքակիրթ ազգերին:

Կեռ հին ժամանակներում խօլերայից ազատվելու համար կարանտիններ էին կազմակերպում սահմանների վրա, աշխատելով խօլերայով վարակված երկիրներից մարդկանց երթևեկութիւնը դադարեցնել: Առաջուայ ժամանակները ճանապարհների հաղորդակցութիւնը և մարդկանց չարաբերութիւնը շատ զարգացած չլինելով, յիշաւ, երբեմն յաջողւում էր այս և այն տեղերը միանգամայն առանձնացնելով՝ խօլերային համաճարակումից ազատել: Բայց այժմ, երբ միջազգային չարաբերութիւնները երկաթուղիների, խճուղիների, շոգենաւերի միջոցով վերին աստիճանի զարգացած են, կարանտինները կորցրել են իրանց նշանակութիւնը, իբրև նախապաշտպանողական միջոց: Կարանտինը միայն այն ժամանակ կարող է օգուտ տալ, երբ սահմանազլսում կարելի լինի մարդկանց և ամեն մի առարկայ դէզլինֆեկցիայի ենթարկել, իսկ հիւանդներին կանոնաւոր բժշկութեան: Բայց արդեօք կարելի է մի այդպիսի գործողութիւն ճշտիւ իրագործել:

Վերցնենք նոյն իսկ օրինակ Պարսիաստանի մեր սահմանները: Հնամբ է արդեօք այդ ահագին տարածութեան վրա մի որևիցէ բաւարար բժշկական տեսչութիւն ունենալ: Ամենալաւ կարանտինում անգամ անկարելի է իւրաքանչիւր խօլերային միկրօբին պասպօրտային վերահսկողութեան տակ դնել, քանի որ, ինչպէս յայտնի է, եթէ մի որևիցէ կերպ խօլերային միկրօբը անցնէ սահմանը, յաջող հանգամանքներին նայելով՝ 24 ժամում կարող է միլիօճաւոր սերունդներ տալ: Ուստի պարզ է որ խօլերայից մեր երկիրը ազատելու համար, աւելի նպատակաշարժար է յոյս դնել ոչ թէ կարանտինների վրա, այլ նոյն իսկ մեր քաղաքների ու գիւղերի առողջապահական դրութեան բարւոքման վրա:

Իւրաքանչիւր քաղաք և իւրաքանչիւր գիւղ պէտք

է մեծ ուշադրութիւն դարձնէ իրանց բնակութեան տեղերը վրա և անընդունակ դարձնէ խօլերացով հիւանդանարու, այդ բանը կարելի է անել գլխաւորապէս անսպասան մաքրութեամբ: Մաքրութիւն փողոցների, մաքրութիւն հրապարակների, մաքրութիւն բազերի, բնակարանների, սենեակների, մաքրութիւն Փարբիկաների, մի խօսքով, ամեն բանի մաքրութիւն: Մաքրութիւնը խօլերացի թշնամին է: Խօլերացի միկրօբը մաքուր տեղեր ընկնելով, սոված ու թիւնից ոչնչանում է, որովհետև նրա կերակուրը կեղտն է:

Այդ բանը վաղուց են հասկացել քաղաքակիրթ ազգերը, որոնք խօլերացի դէմ մաքրութեամբ են կռվում: Եօթանասուն և ութսուն թուականների խօլերացին համաճարակումները ժամանակ Անգլիան ազատ մնաց խօլերացից, իր առողջապահական օրէնքները ճիշտ կատարելով: Այդ առողջապահական օրէնքների համաձայն՝ Անգլիան ժամանակին մաքրեց իր բոլոր քաղաքները և բնակած տեղերը, ջրանցքներ շինեց բնակիչներին մաքուր և առողջարար ջուր մատակարարելու համար, ապականութիւնները քաղաքից դուրս հանելու համար կանոնաւոր կեղտաւար խողովակներ շինեց (канализация), ուշադրութիւն դարձրեց, որ բնակիչները առողջարար կերակրեղէններով մատակարարվին,—և այս բոլորը անելով ազատ մնաց խօլերացից, և ապագայում ևս ազատ կը մնայ:

Ուրեմն խօլերացից ազատվելու համար՝ մասնաւոր և ընդհանուր նախապաշտպանողական միջոցները մենք սկսած որոնենք առողջապահութեան սկզբունքների մէջ, և այդ միջոցները գործադրելով միայն՝ մենք կարող ենք չունենալ խօլերացի աւերիչ հետևանքներից:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ ԵՒ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ.

„ԼԱԼՕ“, վեպիկ Ռեդքաֆայերի կեանքից . . . գինը 5 կ.

„ԽՕԼԵՐԱ ԵՒ ՆՐԱ ԱՌԱՋՆ ԱՌՆԵՒՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐ“.

ԳԻՆԸ 5 ԿՈՊԵԿ

Դիմել այս հասցեով.

Тифлисѣ, Х. Малумьянѣ

24012
24013
24014

2013

